

Iu. V. Kovbasiuka, V. P. Troshchynskoho, Iu. P. Surmina. – K.: NADU, 2010. – 820 s.

4. Naumenko O. M. Stanovlennia i rozvytok administratyvnoi subkultury v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk. – Odesa, 2005. – 20 s.

5. Nikolaienko N. O. Administratyvnyi resurs yak nedemokratyчне yavyshe suchasnoho politychnoho protsesu v Ukraini / N. Nikolaienko // Hileia: naukovyi visnyk. – 2013. – №72. – S.846–851.

6. Nikolaienko N. O. Administratyvnyi resurs yak postradianskyi syndrom u vyborchomu protsesi / N. O. Nikolaienko // Naukovi pratsi: nauk.–metod. zhurnal. – Vyp.224, T.236. Politolohiia. – Mykolaiv: MDHU imeni P. Mohyly, 2014. – S.51–55.

7. Nikolaienko N. O. Vykorystannia administratyvnoho resursu pid chas vyborchoi kampanii [Elektronnyi resurs] / N. O. Nikolaienko. – S.180–184. – Rezhym dostupu: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/22.pdf>

8. Nosachov V. Zlovzhvannia adminresursom i metody borotby z nym [Elektronnyi resurs] / V. Nosachov. – Rezhym dostupu: <http://khpq.org/index.php?id=1443901667>

9. Tyshkun Yu. Administratyvnyi resurs: kontekst teorii demokracji / Yu. Tyshkun // Ukrainka natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: zb. nauk. prats; NU «Lvivska politekhnika». – Lviv: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», 2006. – Vyp.17. – S.84–88.

10. Tyshchenko Yu. Vykorystannia «administratyvnoho resursu» pid chas vyborchoi kampanii 2002 roku [Elektronnyi resurs] / Yu. Tyshchenko, 2002. – Rezhym dostupu: <http://www.ucipr.kiev.ua/ukrainian/adminresurs/001.html>.

11. Shkaratan O. I. Etakratizm i rossyiskaia sotsialnaia sistema / O. I. Shkaratan // Obshchestvennye nauki i sovremennost. – 2004. – №4. – S.49–62.

Kikot S. M., Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Political Science, Hryhorii Skovoroda Graduate School of Pereiaslav–Khmelnitsky State Pedagogical University (Ukraine, Pereiaslav–Khmelnitsky), ksm83@ukr.net

Administrative resource in Ukraine: causes of emergence and peculiarities of usage

The article analyzes the causes of emergence and features of the use of administrative resources in Ukraine. It was found out that administrative resource as a phenomenon of political process in Ukraine became widespread as a result of borrowing of the Russian political tradition, which takes origin from the Soviet times and naturally flows from the system of organization and features of functioning of the mechanisms of the command-administrative system, the principles of power centralizing and inviolability of the power hierarchy.

It was established that the main reasons for the full use of administrative resources in Ukraine were: lack of political will in the state leadership, insufficiently developed party system, minimization of punishment for its application, undeveloped civil society institutions, lack of traditions of free expression of will and, consequently, low level of political and legal culture of citizens.

It is proved that the use of administrative resources in Ukraine objectively led to the violation of the current legislation by the subjects of the election process, the corruption of the state apparatus, and the distortion of the consequences of the people's will.

The methodology of the research is based on the principles of historicism, objectivity, system analysis of facts and events.

Keywords: administrative resource, abuse of power, destructive political technology, political process, election campaign.

* * *

УДК 930.2:633.34(477)

Муханов В. М.,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України та філософії, Вінницький національний аграрний університет (Україна, Вінниця), muhan2004@ukr.net

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА СОЇ ТА ПРОДУКТІВ ЇЇ ПЕРЕРОБКИ В УКРАЇНІ

Мета статті полягає у проведенні комплексного історіографічного аналізу історії становлення та розвитку галузі промислового виробництва

сої та продуктів її переробки в Україні в період з кінця XIX – поч. XXI ст.

В процесі дослідження було використано загальнонаукові методи: порівняльно-історичного і системного аналізу та спеціальні методи історичного дослідження – аналіз нормативно-правових та архівних документів.

В результаті проведеного нам вдалося виділити та сформувати чотири групи джерел. До першої групи належать праці, що висвітлюють окремі епізоди з зародження наукового інтересу до сої, становлення та розвитку системних наукових знань з вирощування та використання культури. До другої – праці та документи, що містять інформацію щодо висвітлення окремих етапів зародження, становлення та розвитку галузі вирощування культурної сої та її переробки в контексті соціально-економічного життя України. До третьої групи включено праці, що проливають світло на створення, функціонування та здобутки науково-дослідних установ й інститутів, які працюють у напрямку селекції та вирощування культури. Четверту групу складають праці, що висвітлюють сучасні перспективні напрями харчового та кормового використання соєвого білка.

Ключові слова: соя, історіографія, джерела, промислове вирощування сої.

Останнє двадцятиріччя вітчизняної історії позначене докорінною зміною ціннісно-нормативної системи координат українського суспільства. В процесі подолання деструктивних та кризових соціально-економічних явищ відбувається поступове ствердження гуманістичних пріоритетів, відродження та актуалізація національної ідеї. В зв'язку з цим, на перший план виходить проблематика української минувшини, а саме, необхідність розуміння та інтерпретації ключових епізодів історії становлення нації, усвідомлення витоків її самобутності та місця в структурі європейської цивілізації.

В контексті дослідження історії вітчизняної аграрної науки особливо гостро стоїть проблема висвітлення процесу зародження та становлення окремих галузей сільського господарства, що активно розвиваються та на сучасному етапі поступово виходять на лідерські позиції в структурі АПК.

Галузь промислового виробництва сої та продуктів її переробки в Україні з'явилась порівняно нещодавно. В зв'язку з цим, проблема науково-історичного та економічного аналізу зародження та основних етапів становлення галузі у вітчизняній історико-науковій літературі практично не знаходила свого відображення. Поза науково-дослідницьких інтересів до недавнього часу також залишалися відображення діяльності мережі сільськогосподарських дослідних установ та інститутів, внесок вітчизняних селекціонерів та агрономів у формування нових сортів, агроприймів з вирощування культури в природно-кліматичних та ґрунтових умовах сучасної України. Не приділялося необхідної уваги й висвітленню питань державної підтримки та стимулювання промислового виробництва культури, окрім того, потребує додаткового вивчення законодавча та нормативно-правова база, що регулює відносини учасників ринку сої як в Україні, так і поза її межами.

Незважаючи на пошквалений інтерес до культурної сої, що спостерігається в нашій державі в останні двадцять п'ять років, наукові дослідження стосовно систематизації та узагальнення історичного досвіду вирощування сої в якості незалежної галузі АПК та напрямку аграрної науки мали безсистемний, фрагментарний та спорадичний характер. На сторінках наукових видань висвітлювалися лише окремі аспекти, що стосувалися теоретичної, селекційної та агротехнічної роботи з культурою.

В процесі вивчення та аналізу масив історіографічних праць, які безпосередньо або побічно висвітлюють

проблему історичних аспектів становлення та розвитку галузі промислового виробництва сої, нами було умовно розділено на декілька груп. До першої групи належать праці, що висвітлюють окремі епізоди з зародження наукового інтересу до сої, становлення та розвитку системних наукових знань з вирощування та використання культури. До другої групи було віднесено праці та документи, що містять інформацію щодо висвітлення окремих етапів зародження, становлення та розвитку галузі промислового вирощування культурної сої та її переробки в контексті соціально-економічного життя України. До третьої групи нами було включено праці, що проливають світло на створення, функціонування та здобутки науково-дослідних установ й інститутів, які працюють у напрямку селекції та вирощування культури. Четверту групу складають праці, що висвітлюють сучасні перспективні напрями харчового та кормового використання соєвого білка та його переробки.

До праць першої групи, що проливають світло на ключові віхи в процесі зародження наукових знань з систематизації та наукового вивчення культурної сої, належать дослідження Ц. Герца [1], К. І. Максимовича, О. К. Скворцова [2], А. Франше і Л. Савотье, А. Декандоля [3], Г. Уата, П. Ашерсона, П. Гребнера [4], К. Пайпера, В. Морза [5], Г. Хегі та С. Вудвортса [6]. Серед дослідників, що займалися проблематикою та систематизацією культури, особлива роль належить Н. І. Корсакову та В. Б. Єнкену, які розробили та обґрунтували одні з найбільш поширених у наукових колах ботанічні класифікації культурної сої.

Вивченню й опису первинних світових осередків виникнення і розповсюдження культурної сої були присвячені наукові праці відомих дослідників, зокрема А. Декандоля [7], К. А. Давидовича [8], Н. А. Базілевської та В. К. Дагаєвої, В. Б. Єнкена [9] та інших.

Беззаперечна роль у дослідженні первинних регіонів зародження дикої сої та вивченні агро-біологічних властивостей культури належить М. І. Вавілову, який у своїх наукових працях висвітлює проблему етимології культури, розглядає первинні осередки зародження дикої сої, розкриває питання біологічної систематики культури. Окрему увагу автор приділяє основним напрямкам селекційної роботи з культурою, зокрема згадує про успішне використання пластичних білків культури та прорікає сої велике господарське майбутнє.

Перша робота наукового характеру, яка безпосередньо стосувалася культурної сої та містила в собі відомості про роботу з культурою, що проводилася на території Австро-Угорської імперії, належить Ф. Габерланду. Так, у книзі «Культура волохатого боба» (1887) автор подає детальний аналіз поживних речовин жовтої сої, який було отримано в технологічній лабораторії Державного Королівського коледжу у Відні Ф. Схваскхоефом та Д. Стюа. В книзі надані також результати аналізу, так званих, «жовтих бобів» сої, вирощеної в Моравії.

Ентузіастом культивування сої на українських землях був І. Г. Подоба, який у 1880 р. на сторінках відомого російського наукового журналу «Записи общества сельского хозяйства Южной России» видає публікацію, присвячену результатом дослідницької роботи з культурою [10]. В 1881 р. І. Г. Подоба у своїй монографії «Масличный горох или соя (*Soja hispida*)» подає загальну

характеристику основних агрономічних властивостей цієї культури. Зокрема, автор звертає окрему увагу на здатність сої пристосовуватися до умов вирощування та протидіяти негативному впливу зовнішнього середовища. Працю І. Г. Подоби справедливо можна вважати першою книгою про культуру сої в тодішній Росії. Згодом, в 1884 р., з-під пера дослідника вийшла ще одна наукова праця про культурну сою – «Соя та лаллемация».

Практично, одночасно з І. Г. Подобою, колектив агрономів-новаторів – В. Бертенсон та В. Гіляровський – на сторінках журналів «Хозяин», «По югу России», «Наше хозяйство» в 1899–1900 рр. видали низку статей, присвячених експериментальній роботі з культурною соєю (в тодішній літературі – «китайській Боб»). Окрім основних біологічних та харчових властивостей дослідної культури, автори підкреслювали велике значення та перспективність цієї культури в контексті імперського сільського господарства.

Д. І. Матусевич у невеличкій брошурі «Ранняя соя Овсинского» (1898) доповідає про перші досліди з вирощування культури сої на полях Подільської губернії в 80-х рр. XIX ст. Окрім того, в брошурі подається один з найперших перелік сортів, що апробовані на українських територіях в XIX ст.

Надзвичайну цікавість становлять праці В. П. Гіляранського [11] та Л. Юркевича [12], в яких автори подають основні результати сортопробування завезених та місцевих сортів сої на українських дослідних станціях. Окрему увагу приділено аналізу перспектив господарського використання культури в умовах індивідуального селянського господарства та промислового підприємства.

Доджерел другої групи, які склали основу дослідження соціально-економічних аспектів становлення та розвитку вітчизняної галузі промислового вирощування сої, можна віднести низку ґрунтовних праць та публікацій, що розкривають окремі аспекти зародження, становлення та розвитку вітчизняного соєвиробництва та містять статистичний опис концентрації та динаміки соєвих посівів в УРСР та сучасній Україні. Зокрема, до таких джерел належать праці Ю. П. М'якушко [13], Г. Г. Лавріненко, В. П. Дерев'янського [14], І. Ш. Месяца [15], Є. С. Сігаєвої [16] та інших.

Важливим джерелом цього дослідження є нормативно-правові акти, директиви та постанови державних органів влади, які дозволяють відтворити основні тенденції розвитку галузі та її наукового забезпечення в різні періоди її існування. Окрім того, завдяки вивченню правової бази, що регламентує розвиток народного господарства, стає можливим відслідкувати основні аграрні та економічні новації ключових етапів радянської доби та їх вплив на розвиток галузі промислового вирощування сої.

Особливо цінними в даному контексті є архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Державного архіву Київської області, Державного архіву Вінницької області. У вищеперерахованих архівних фондах зібрано надзвичайно важливі документи: постанови Народного комісаріату землеробства (Наркомзем) СРСР та УРСР, постанови Ради Міністрів СРСР, Ради Міністрів УРСР, закони та постанови

Верховної Ради України, звіти науково-дослідних установ республіки, листування науковців, партійного керівництва, які торкаються безпосередньо розвитку промислового вирощування культури сої як окремої галузі сільського господарства в радянський період. Зокрема, в низці постанов вказуються конкретні завдання щодо розміру посівних площ та обсяги держзаготівлі сої для колгоспів та індивідуальних селянських господарств республіки. Велику цінність також становлять документи, що містять статистичні данні стосовно ключових економічних показників вирощування культури.

До третьої групи праць, що містить інформацію щодо діяльності та висвітлення основних результатів українських науково-дослідних установ з селекції та вирощування сої, нами було включено монографії та публікації 1920–30-х рр. за авторством Я. Г. Момота [17], Я. Е. Короля [18], І. Спутника [19], Б. В. Скворцова [20], І. Савіч, І. А. Лебедева [21], А. А. Мігаревського [22] та інших. Цей період характеризується активним просуванням та популяризацією вирощування сої в різних агрокліматичних регіонах СРСР та УРСР, залученням наукового потенціалу для подальшого розвитку галузі соєсіяння.

Особливої уваги заслуговують роботи одного з найактивніших популяризаторів культури на території СРСР в 20–30-х рр. ХХ ст. П. П. Бордакова [23; 24; 25; 26], в яких надаються підсумки діяльності селекційно-дослідних установ по сої за 1920–30-ті рр. Окрім того, П. П. Бордаков, одним із перших ставить питання необхідності розвитку галузі промислового вирощування сої як одного з найперспективніших напрямів радянського рослинництва ХХ ст. Особливу увагу дослідник приділив загальній характеристиці промислового вирощування сої в різних регіонах СРСР за умов контрактційного кооперування.

Після певних успіхів та досягнень у 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. у галузі промислового вирощування сої інтерес до вивчення цієї культури та її подальшого просування у виробництво поступово спав. Нова хвиля зацікавленості намітилася лише після завершення Другої світової війни. Проблеми селекції, основні досягнення в царині виведення нового сортоматеріалу та обґрунтування достатніх природно-кліматичних зон для успішного промислового вирощування культури знайшли своє відображення в працях А. Г. Новака [27], С. І. Чернобривенко, В. Н. Бабіченко, С. Ф. Рудишина, А. Г. Белоус, В. І. Заверюхіна [28] та інших.

В 30–50-х рр. ХХ ст. виходить низка ґрунтовних праць за авторством одного з найавторитетніших знавців сої цього періоду В. Б. Єнкена [29; 30; 31; 32; 33]. У своїх роботах В. Б. Єнкен подає результати багаторічних досліджень у галузі виявлення та дослідження первинних осередків зародження сої та її ботанічної систематизації, селекції та районування перших сортів цієї культури у радянських республіках, агротехніки вирощування культури в різних природно-кліматичних зонах СРСР. Особливу увагу приділено висвітленню основних досягнень вітчизняної галузі вирощування сої в період від її зародження в 20–30-х рр. ХХ ст. до активного промислового використання культури наприкінці 50–60-х рр. Особливу цінність у межах даного дослідження

являють дві монографії В. Б. Єнкена за назвою «Соє» 1957 та 1959 рр. видання.

Велику наукову цінність мають праці відомого селекціонера А. К. Лещенко [34; 35; 36; 37], що підсумовують основні досягнення селекції та агротехніки вирощування сої в УРСР у 60–70-х рр. ХХ ст. Знаменно, що А. К. Лещенко однією з перших вітчизняних дослідників у своїх працях подає дані не лише з досвіду селекції та агротехніки культури, а й змістовний соціально-економічний та історичний аналіз основних періодів становлення та розвитку світової та української галузі вирощування сої. Велику увагу в її роботах також було приділено висвітленню внеску ключових персоналій та науково-дослідницьких шкіл до наукового вивчення культури.

Особливий інтерес становлять праці одного з найактивніших популяризаторів та найвідоміших дослідників сої в УРСР та незалежній Україні – професора, академіка НААН А. О. Бабича, в яких подано основні здобутки вітчизняної селекції сої, досягнення галузі промислового виробництва культури та її залучення у вітчизняне кормовиробництво.

Неабиякий інтерес становить монографія А. О. Бабича «Соє на корм» (1974), присвячена проблемі використання сої у білкових кормах в галузі тваринництва. Окремі розділи висвітлюють походження дикої сої та системну роботу наукових шкіл світу щодо її окультурення та виведення на промисловий рівень. В роботі також змальовується коротка історія розвитку українського соєсіяння, зазначені широкі перспективи даної культури [38].

Величезну цінність в контексті даного дослідження становить монографія А. О. Бабича «Селекція і розміщення виробництва сої в Україні» (2008), в якій поетапно розглянуто процес зародження та становлення наукового інтересу до культури в Європі, починаючи з середини ХІХ ст. У монографії проаналізовано багаторічний досвід роботи з культурною соєю основних науково-дослідних та селекційних центрів в Україні, розглянуто соціально-економічні аспекти та історичні особливості виникнення та розвитку вітчизняної галузі промислового вирощування сої [39].

У зв'язку з реалізацією низки державних та національних програм, спрямованих на подолання білкового дефіциту, розвитком вітчизняної галузі промислового виробництва сої та продуктів її переробки в ХХІ ст., в українській аграрній науці протягом останнього десятиріччя з'явилася серія публікацій та монографій, присвячених окремим аспектам історії галузі вирощування та переробки сої, економічному та маркетинговому аналізу вітчизняного ринку сої та продуктів її переробки в умовах переходу до ринкової економіки. В даному напрямку досліджень особливий інтерес становлять праці А. А. Бабич-Побережної [40], М. В. Калінука, М. М. Ільчука, О. В. Беляєва [41], В. Г. Лазаря [42], С. О. Семенова [43] та інших.

До четвертої групи джерел нами було віднесено масив праць, у яких розкриваються основні досягнення та перспективні напрями діяльності вітчизняних науково-дослідних, науково-виробничих установ та інститутів у царині переробки та використання соєвого білку та соєвих продуктів у сучасній харчовій промисловості та кормовиробництві. До цієї групи нами включено

праці В. Ф. Петриченко [44; 45], А. І. Овсієнко [46], В. Ясенєцького [47], А. А. Долінського [48] та інших.

Величезний обсяг цінної інформації міститься на сторінках фахового видання Міжвідомчий науковий тематичний збірник «Корми та кормовиробництво», що з 1976 р. видає НМЦ «Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН». На сторінках видання вітчизняні та зарубіжні дослідники подають результати своїх досліджень у царині селекції та кормового використання культурної сої.

Таким чином, аналіз наукових, науково-публіцистичних, архівних матеріалів та джерел дає змогу стверджувати, що історія селекції, агротехніки та промислового виробництва сої в Україні не була предметом спеціального комплексного наукового дослідження. Тому, в умовах становлення ринкової економіки та переорієнтації вітчизняного АПК, назріла необхідність узагальнення історичного досвіду розвитку наукових досліджень із метою визначення впливу динаміки науково-дослідної роботи на організаційно-структурні зміни у виробництві, обґрунтування оптимальних шляхів відродження галузі.

Список використаних джерел

- Jacob Hartz. Sr. Arkansas Seedsman, Expires / Hartz. Sr. Jacob // The Rice Journal 66. – 1963. – December. – P.18.
- Скворцов Б. В. Дикая и культурная соя Восточной Азии / Б. В. Скворцов // Вестник Маньчжурии. Харбин. – 1927. – №9. – С.35–43.
- Декандоль А. Место происхождения возделываемых растений / Декандоль А. – СПб.: К. Риккер, 1885. – 490 с.
- Asherson P. and Graebner P. Synopsis Mitteleuropaischen Flora, 6 (2), 1906–1910.
- Piper C. V. The soybean / C. V. Piper, Ft. J. Morse. – New York: McGraw-Hill, 1923. – 329 p.
- Hermann F. J. A revision of the genus Glycine and its immediate allies: Technical Bulletin 1268. United States Department of Agriculture / Hermann F. J. – Washington, DC, 1962.
- Декандоль А. Место происхождения возделываемых растений / Декандоль А. – СПб.: К. Риккер, 1885. – 490 с.
- Давидович К. А. Вопросы систематики, генетики и селекции сои / Давидович К. А., Берлянд С. С., Хотчинский Н. Н. – М.: Сельхозгиз, 1935. – Т.2. – 304 с.
- Енкен В. Б. Соя / Енкен В. Б. – М.: Гос. изд-во с.-х. лит.-ры, 1957. – 624 с.
- Подоба И. Г. Опыт возделывания масличного гороха в Таврической губернии / И. Г. Подоба // Записки общества сельского хозяйства Южной России. – Одесса, 1880. – С.17–19.
- Гиляранский В. П. Монография китайского масличного гороха (*Soja hispida*) / Гиляранский В. П. – СПб.: Обществ. польза, 1883. – 48 с.
- Юркевич Л. Соя ранняя как насущная пища для губерний, пострадавших от неурожая / Юркевич Л. – К., 1899. – 30 с.
- Соя / под ред.: Ю. П. Мякушко, В. Ф. Баранова. – М.: Колос, 1984. – 332 с.
- Дерев'янський В. П. Соя. Історія походження / Дерев'янський В. П. – К., 1996. – 17 с.
- Месяц И. Ш. Возделывание сои в странах Европы / Месяц И. Ш. – М.: ВНИИТЗИСХ, 1989. – 277 с.
- Сигаева Е. С. Соя / Сигаева Е. С. – М.: Колос, 1981. – 185 с.
- Момот Я. Г. Апробация сои В СССР / Момот Я. Г. – Л.: Изд-во Ин-та растениеводства, 1932. – 109 с.
- Король Я. Э. Соя. Культура и использование / Король Я. Э. – М.: Сельхозгиз, 1931. – 128 с.
- Спутник І. Соя та її значення в народному господарстві / Спутник І. – Харків, 1930. – 61 с.
- Скворцов Б. В. Дикая и культурная соя Восточной Азии / Б. В. Скворцов // Вестник Маньчжурии. Харбин. – 1927. – №9. – С.35–43.
- Лебедев И. А. Соя на корм: использование и возделывание / И. А. Лебедев, Г. Я. Петренко; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т сои и спец. культур. – М.: Сельхозгиз, 1932. – 78 с.
- Митаревский А. А. Соевые бобы или соя: культура сои, роль сои в хозяйствах Северной Маньчжурии, техническое, пищевое и кормовое значение соевых бобов / Митаревский А. А.; НКЗ РСФСР, Масложирсиндикат. – М.: Новая деревня, 1929. – 86 с.
- Бордаков П. П. Селекційна робота ПАКТу / П. П. Бордаков // Записки Полтавського сільськогосподарського політехнікуму. – Полтава, 1927. – Т.1. – С.319–324.
- Бордаков П. П. Соя на Украине / Бордаков П. П. – М., 1929. – 114 с.
- Бордаков П. П. Соя / Бордаков П. П. – 2-е вид., виправл. и допов. – Харків: Радян. селянин, 1930. – 207 с.
- Бордаков П. П. Соя как пищевая культура / П. П. Бордаков // Вопросы питания. – 1932. – №1 (1–2). – С.73–77.
- Новак А. Г. Возделывание сои / Новак А. Г. – М.: Россельхозиздат, 1964. – 104 с.
- Белоус А. Г. Возделывание сои в орошаемых условиях юга Украины / А. Г. Белоус, В. И. Заверюхин // Бюллетень научно-технической информации по масличным культурам. – Краснодар, 1972. – Вып.2. – С.122–125.
- Енкен В. Б. Соя (агроботаническая монография): автореф. дис. ... доктора с.-х. наук / В. Б. Енкен. – Л.: ВИР, 1956. – 39 с.
- Енкен В. Б. Краткий обзор итогов селекции сои в СССР / В. Б. Енкен // Биология и возделывание сои: материалы Всесоюз. совещ. – Владивосток, 1971. – С.121–131.
- Енкен В. Б. К познанию эколого-географических типов сои / В. Б. Енкен // Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции. Серия 9. – 1932. – №1. – С.47–69.
- Енкен В. Б. Соя / Енкен В. Б. – М.: Сельхозгиз, 1959. – 298 с.
- Енкен В. Б. Соя / Енкен В. Б. – М.: Сельхозгиз, 1959. – 653 с.
- Лещенко А. К. Соя / Лещенко А. К., Касаткин Б. В., Хотулеву М. И.; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т сои и клешевины. – М.: ОГИЗ-Сельхозгиз, 1948. – 272 с.
- Лещенко А. К. Соя: довід. по апробації с.-г. культур / Лещенко А. К. – К.: Урожай, 1971. – С.146–168.
- Лещенко А. К. Соя / А. К. Лещенко, А. О. Бабич. – К.: Урожай, 1977. – 104 с.
- Лещенко А. К. Культура сои / Лещенко А. К. – К.: Наукова Думка, 1978. – 236 с.
- Бабич А. А. Соя на корм / Бабич А. А. – М., 1971. – 88 с.
- Бабич А. О. Селекція і розміщення виробництва сої в Україні / А. О. Бабич, А. А. Бабич-Побережна. – К.: Данилюк В. Г., 2008. – 216 с.
- Бабич-Побережна А. А. Економіка світового виробництва і ринок білка / Бабич-Побережна А. А.; під ред. П. Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 782 с.
- Формування ринку сої та продуктів її переробки в Україні / [Калінух М. В., Ільчук М. М., Беляєв О. В. та ін.]. – К., 2007. – 200 с.
- Лазарь В. Г. Соя: история сои, применение в пищевой промышленности, технологи / Лазарь В. Г. – К.: Раритет, 2003. – 144 с.
- Семенов С. О. Соя в Україні й Росії: історичні аспекти та перспективи / С. О. Семенов // Вісн. Полтав. держ. аграр. акад. – 2007. – №2. – С.51–55.
- Петриченко В. Ф. Ефективність використання сої різних технологій переробки в годівлі сільськогосподарських тварин / В. Ф. Петриченко, М. Ф. Кулик, І. Н. Величко // Корми і кормовиробництво. – 2008. – Вип.63. – С.16–21.
- Петриченко В. Ф. Наукові основи сталого соєсіяння в Україні / В. Ф. Петриченко // Корми і кормовиробництво. – 2011. – Вип.69. – С.3–10.
- Овсієнко А. І. Використання кормів із соєвих бобів у годівлі свиней / А. І. Овсієнко // Корми і кормовиробництво. – 2012. – Вип.71. – С.82–88.
- Ясенєцький В. Обладнання для виробництва соєвого молока [Електронний ресурс] / В. Ясенєцький, С. Кукта. – Режим доступу: <http://agroua.net/technics/articles/index.php?aid=32>.
- Розробка та впровадження нових технологій виробництва вітчизняних функціональних продуктів на соєвій основі / А. А. Долінський, Н. О. Шаркова, Л. Ю. Авдєєва та ін. // Наука та інновації. – 2007. – №2. – С.48–50.

References

1. Jacob Hartz. Sr. Arkansas Seedsman, Expires / Hartz. Sr. Jacob // The Rice Journal 66. – 1963. – December. – P.18.
2. Skvorcov B. V. Dikaja i kul'turnaja soja Vostochnoj Azii / B. V. Skvorcov // Vestnik Man'chzhurii. Harbin. – 1927. – №9. – S.35–43.
3. Dekandol' A. Mestoproishozhdenie vozdel'nykh rastenij / Dekandol' A. – SPb.: K. Rikker, 1885. – 490 s.
4. Asherson P. and Graebner P. Synopsis Mitteleuropaishen Flora, 6 (2), 1906–1910.
5. Piper C. V. The soybean / C. V. Piper, Ft. J. Morse. – New York: McGraw-Hill, 1923. – 329 p.
6. Hermann F. J. A revision of the genus Glycine and its immediate allies: Technical Bulletin 1268. United States Department of Agriculture / Hermann F. J. – Washington, DC, 1962.
7. Dekandol' A. Mestoproishozhdenie vozdel'nykh rastenij / Dekandol' A. – SPb.: K. Rikker, 1885. – 490 s.
8. Davidovich K. A. Voprosy sistematiki, genetiki i selekcii soi / Davidovich K. A., Berl'jand S. S., Hotchinskij H. H. – M.: Sel'hoz'giz, 1935. – T.2. – 304 s.
9. Enken V. B. Soja / Enken V. B. – M.: Gos. izd-vo s.-h. lit-ry, 1957. – 624 s.
10. Podoba I. G. Opyty vozdel'nyvanija maslichnogo goroha v Tavricheskoj gubernii / I. G. Podoba // Zapisi obshhestva sel'skogo hozjajstva Juzhnoj Rossii. – Odessa, 1880. – S.17–19.
11. Giljaranskij V. P. Monografija kitajskogo maslichnogo goroha (Soja hispida) / Giljaranskij V. P. – SPb.: Obshhestv. pol'za, 1883. – 48 s.
12. Jurkevich L. Soja rannaja kak nasushhnaja pishha dlja gubernij, postradavshih ot neurozhaja / Jurkevich L. – K., 1899. – 30 s.
13. Soja / pod red.: Ju. P. Mjakushko, V. F. Baranova. – M.: Kolos, 1984. – 332 s.
14. Derev'jans'kyj V. P. Soja. Istorija pohodzhennja / Derev'jans'kyj V. P. – K., 1996. – 17 s.
15. Mesjac I. Sh. Vozdel'nyvanie soi v stranah Evropy / Mesjac I. Sh. – M.: VNIITZISH, 1989. – 277 s.
16. Sigaeva E. S. Soja / Sigaeva E. S. – M.: Kolos, 1981. – 185 s.
17. Momot Ja. G. Aprobacija soi v SSSR / Momot Ja. G. – L.: Izd-vo In-ta rastenievodstva, 1932. – 109 s.
18. Korol' Ja. Je. Soja. Kul'tura i ispol'zovanie / Korol' Ja. Je. – M.: Sel'hoz'giz, 1931. – 128 s.
19. Cputnyk I. Soja ta i'i' znachennja v narodnomu gospodarstvi / Cputnyk I. – Harkiv, 1930. – 61 s.
20. Skvorcov B. V. Dikaja i kul'turnaja soja Vostochnoj Azii / B. V. Skvorcov // Vestnik Man'chzhurii. Harbin. – 1927. – №9. – S.35–43.
21. Lebedev I. A. Soja na korm: ispol'zovanie i vozdel'nyvanie / I. A. Lebedev, G. Ja. Petrenko; Vsesojuz. nauch.-issled. in-t soi i spec. kul'tur. – M.: Sel'hoz'giz, 1932. – 78 s.
22. Mitarevskij A. A. Soevye boby ili soja: kul'tura soi, rol' soi v hozjajstvah Severnoj Man'chzhurii, tehničeskoe, pishhevoe i kormovoe znachenie soevykh bobov / Mitarevskij A. A.; NKZ RSFSR, Maslozhirsindikat. – M.: Novaja derevnja, 1929. – 86 s.
23. Bordakov P. P. Selekcijna robota PAKTu / P. P. Bordakov // Zapysky Poltav'skogo sil'skogospodars'kogo politehnikumu. – Poltava, 1927. – T.1. – S.319–324.
24. Bordakov P. P. Soja na Ukraine / Bordakov P. P. – M., 1929. – 114 s.
25. Bordakov P. P. Soja / Bordakov P. P. – 2-e vid., vipravl. i dopov. – Harkiv: Radjan. seljanin, 1930. – 207 s.
26. Bordakov P. P. Soja kak pishhevaja kul'tura / P. P. Bordakov // Voprosy pitanija. – 1932. – №1 (1–2). – S.73–77.
27. Novak A. G. Vozdel'nyvanie soi / Novak A. G. – M.: Rossel'hozizdat, 1964. – 104 s.
28. Belous A. G. Vozdel'nyvanie soi v oroshaemykh uslovijah juga Ukrainy / A. G. Belous, V. I. Zaverjuhin // Bjulleten' nauchno-tehničeskoj informacii po maslichnym kul'turam. – Krasnodar, 1972. – Vyp.2. – S.122–125.
29. Enken V. B. Soja (agrobotaničeskaja monografija): avtoref. dis. ... doktora s.-h. nauk / V. B. Enken. – L.: VIR, 1956. – 39 s.
30. Enken V. B. Kratkij obzor itogov selekcii soi v SSSR / V. B. Enken // Biologija i vozdel'nyvanie soi: materialy Vsesojuz. sovesh. – Vladivostok, 1971. – S.121–131.
31. Enken V. B. K poznaniju jekologo-geografičeskikh tipov soi / V. B. Enken // Trudy po prikladnoj botanike, genetike i selekcii. Serija 9. – 1932. – №1. – S.47–69.
32. Enken V. B. Soja / Enken V. B. – M.: Sel'hoz'giz, 1959. – 298 s.
33. Enken V. B. Soja / Enken V. B. – M.: Sel'hoz'giz, 1959. – 653 s.
34. Leshhenko A. K. Soja / Leshhenko A. K., Kasatkin B. V., Hotulev M. I.; Vsesojuz. nauch.-issled. in-t soi i kleshheviny. – M.: OGIZ–Sel'hoz'giz, 1948. – 272 s.
35. Leshhenko A. K. Soja: dovid. po aprobacii' s.-g. kul'tur / Leshhenko A. K. – K.: Urozhaj, 1971. – S.146–168.
36. Leshhenko A. K. Soja / A. K. Leshhenko, A. O. Babich. – K.: Urozhaj, 1977. – 104 s.
37. Leshhenko A. K. Kul'tura soi / Leshhenko A. K. – K.: Naukova Dumka, 1978. – 236 s.
38. Babich A. A. Soja na korm / Babich A. A. – M., 1971. – 88 s.
39. Babych A. O. Selekcija i rozmishhennja vyrobnyctva soi' v Ukrai'ni / A. O. Babych, A. A. Babych–Poberezhna. – K.: Danyljuk V. G., 2008. – 216 s.
40. Babych–Poberezhna A. A. Ekonomika svitovogo vyrobnyctva i rynek bilka / Babych–Poberezhna A. A.; pid red. P. T. Sabluka. – K.: NNC IAE, 2005. – 782 s.
41. Formuvannja rynku soi' ta produktiv i'i' pererobky v Ukrai'ni / [Kalinuk M. V., Il'chuk M. M., Bjel'jajev O. V. ta in.]. – K., 2007. – 200 s.
42. Lazar' V. G. Soja: istorija soi, primenenie v pishhevoj promyshlennosti, tehnologi / Lazar' V. G. – K.: Raritet, 2003. – 144 s.
43. Semenov S. O. Soja v Ukrai'ni j Rosii': istorični aspekty ta perspektivy / S. O. Semenov // Visn. Poltav. derzh. agrar. akad. – 2007. – №2. – S.51–55.
44. Petrychenko V. F. Efektyvnist' vykorystannja soi' ruznykh tehnologij pererobky v godivli sil'skogospodars'kykh tvaryn / V. F. Petrychenko, M. F. Kulyk, Y. N. Velychko // Kormy i kormovyrobnyctvo. – 2008. – Vyp.63. – S.16–21.
45. Petrychenko V. F. Naukovi osnovy stalogo sojesijannja v Ukrai'ni / V. F. Petrychenko // Kormy i kormovyrobnyctvo. – 2011. – Vyp.69. – S.3–10.
46. Ovsijenko A. I. Vykorystannja kormiv iz sojevych bobiv u godivli svynej / A. I. Ovsijenko // Kormy i kormovyrobnyctvo. – 2012. – Vyp.71. – S.82–88.
47. Jasenec'kyj V. Obladnannja dlja vyrobnyctva sojevogo moloka [Elektronnyj resurs] / V. Jasenec'kyj, S. Kukta. – Rezhym dostupu: <http://agroua.net/technics/articles/index.php?aid=32>.
48. Rozrobka ta vprovadzhennja novykh tehnologij vyrobnyctva vitčyznnykh funkcional'nykh produktiv na sojevij osnovi / A. A. Dolins'kyj, N. O. Sharkova, L. Ju. Avdjevjeva ta in. // Nauka ta innovacii'. – 2007. – №2. – S.48–50.

Mukhanov V. N., Ph.D. in History, Senior Lecturer in the Department of History of Ukraine and Philosophy of Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine, Vinnytsa), muhan2004@ukr.net

Historiography and source base of the history of the formation and development of the industrial production of soybean and products of its processing in Ukraine

The purpose of the paper is to carry out a comprehensive historiographical analysis of the history of the formation and development of the industrial production of soybeans and products of its processing in Ukraine from the end of the 19th century to the beginning XXI century.

In the course of the research the general scientific methods were used: comparative-historical and system analysis and special methods of historical research – analysis of normative-legal and archival documents.

As a result, we managed to isolate and form four groups of sources. The first group includes works that cover individual episodes from the birth of scientific interest in soybean, the formation and development of systematic scientific knowledge on the cultivation and use of culture. The second one – works and documents containing information on the coverage of certain stages of the birth, formation and development of the field of cultivation of cultivated soybeans and their processing in the context of socio-economic life of Ukraine. The third group includes works that shed light on the creation, operation and achievement of research institutions and institutes that work towards breeding and cultivating culture. The fourth group consists of works covering the modern promising directions of food and feed use of soy protein.

Keywords: soybean, historiography, sources, industrial soybean cultivation.

* * *